

MAURICE THOREZ

ROZPRAVA O RENÉ DESCARTESOVI

René Descartes otvára slávnostne epochu v histórii ľudského myslenia. Je otcom všetkého, čo sa dovoľáva rozumu a jasnosti. Tým je zakladateľom racionalizmu, vedeckého a encyklopedického ducha, ktorý je jedným z prameňov moderného socializmu.

Descartes a jeho doba.

Opustiac Collège de La Flèche, kde študoval, strasie sa svojich kníh, aby sa mohol zahľibit do *veľkej knihy sveta*. Naučí sa všetko, čo možno poznať v jeho dobe, a predsa sa domnieva, že nič nevie. Prechováva *neuveriteľnú túžobnosť* — to sú jeho vlastné slová — zreformovať vedy, vniesť svetlo do chaosu. Opúšťa všetky náuky, ktoré mu nemohly dať *jasné a isté poznanie o všetkom, čo je užitočné pre život*. Skúsenosť a štúdium ho naučia tomu, čo nemohol nájsť v knihovniach.

Descartes cestuje, prejde Holandskom, Dánskom, Nemeckom, Tirolskom, Talianskom. Študuje súčasnú spoločnosť. Je mysliteľom.

Takto vychádza karteziánizmus zo žitej skúsenosti. Jeho prvou zbraňou je kritický duch a sloboda skúmania. V jeho vedeckej sústave niet utiekania sa k autorite starých spisovateľov, niet knihomolstva. Minulosť je mu tabula rasa, aby mohol *prijímať len to, k čomu ho privedie sila a jasnosť rozumového úsudku*.

Nemá predpojatých pojmov. Vtedajšiemu absolutistickému racionalizmu oponuje montaigneovským skepticizmom, ale metodickým a tvorivým pochybovaním. Neprijíma nijakú vec ako pravdivú, kým ju s určitosťou nespozná ako takú. Takto rozmýšľajúc, obnovuje všetky vedy.

V predchádzajúcom storočí dala renesancia podnet k nesmiernemu rozmachu vo všetkých duchovných oblastiach. Do Descartesa sa vteľujú ambície a smelé intelektuálne podujatia vzťahujúcej sa a pokrokovej buržoázie, pracovitej a odvážnej, bohatej na talenty a dychtivej po výbojoch. Poskytne jej svoju metódu, vznešený nástroj oslobodenia sa. Vytvorí pre ňu prvú modernú filozofiu, ktorá, bez toho, že by sa opierala o zjavenie, sľubuje človekovi za pomoci vedy a práce blaho na zemi.

Descartesova metóda? Pozostáva z analýzy všetkých predmetov na ich najjednoduchšie podstatné čiastky, ktoré sú zároveň podmienkami ďalšej syntézy. Oslobodzuje tak vedu od každého teologického vplyvu, od scholastických entít, nadprirodzena a mysticizmu.

Descartes sa utiahne do Holandska, aby sa mohol venovať svojim prácam. V tomto kráľovstve, kde triumfuje duch iniciatívy a podnikania, v tejto zemi, ktorú človek vyrval vlnám a stvárnil svojou prácou, nájde ovzdušie a obraz svojej filozofie. Táto filozofia sa resumuje takto: sily prírody do služieb človeka. Túžba vidieť jasne do svojich myšlienok a činov urobila z Descartesa filozofa, túžba zlepšiť materiálne podmienky ľudskej existencie urobila z neho spisovateľa.

„Namiesto onej špekulatívnej filozofie, ktorá sa vyučuje v školách — píše — možno nájsť inú, praktickú, pomocou ktorej, poznajúc silu a pôsobnosť ohňa, vody, vzduchu, hviezd, oblohy a všetkých ostatných telies, ktoré nás obklopujú, tak presne, ako poznáme rozličné zamestnania našich remeselníkov, mohli by sme ich práve tak používať na tie účely, na ktoré sa hodia a takto sa stať ako by páni a vlastními prírody.”

Descartesovo učenie.

Kartezianizmus bol prvým prejavom encyklopedického ducha. Upevňuje jednotu rozličných vied, podriadených spoločnej a všeobecnej metóde. Jednota vied, jednota metódy, jednota ľudského ducha. Bez nepriepustných priehrad, bez oblastí vzájomne si cudzích. Všetky oblasti bytia sú otvorené ľudskému bádaniu, všetky výskumy prispievajú k vláde človeka nad prírodou. Veda je v spojení s technikou, medicína s morálkou, myslenie s činnosťou, filozofia so životom.

Táto materialistická filozofia, založená na rozume a skúsenosti, dospieva k nepremožiteľnému optimizmu.

„Filozofia Hegesiova,” píše Descartes, „snažiaca sa presvedčiť, že tento život je zlý, je lživá; pravdivá učí úplne naopak, že aj v najsmutnejších nehodách a vtedy, keď bolesti najviac doliehajú, možno byť v živote vždy spokojný, len treba vedieť užívať rozum.”

Poznanie pravdy je najvyššie dobro zpomedi všetkých. *Najvyššou dokonalosťou je poznať pravdu, a to aj vtedy, keď je nám na škodu.* Nuž Descartes nám otvára prístup k tejto pravde. Odtiaľ jeho jasnosť. Descartes je človek spokojný, pretože si je istý konečným víťazstvom človeka.

Túto triumfálnu radosť, ktorá srší z *Rozpravy o metóde*, uverejnenej r. 1637, pociťoval Descartes od 10. novembra 1619, keď ako mladý, dvadsaťtri ročný muž, vytušil v duchovnom osvietení základy *obdivuhodnej vedy*, ktorá zaistí blaho ľudstva.

Lebo človek a spoločnosť sú schopní zdokonaľovať sa. Veda dovolí robiť pokroky vo všetkých oblastiach, otvorí všetky brány.

„Keďže možno — píše — pri troche dômyslu meniť mozgové vzruchy u zvierat, ktoré nemajú rozum, je zrejmé, že u ľudí je to možné tým skôr a že by aj tí, ktorí sú najslabšieho ducha, mohli získať svrchovanú vládu nad všetkými svojimi náruživosťami, keby boli dost dômyselne cvičení a vedení.”

V šiestej časti *Rozpravy o metóde* spomína Descartes zákraky, ktoré ľudia kedysi pripisovali božstvám a ktoré sú ako by anticipáciou budúcich vekov: svet, ktorý by bol nesmiernou tovarňou a kde by sa, vďaka strojom, získavaly bez akejkoľvek námahy plody zeme a všetky úžitky, ktoré sa v nej nachádzajú a kde by ľudia, vďaka pokrokom medicíny, trávili zdravý a šťastný život, rovnajúci sa čo do dĺžky životu praotcov. Lebo staroba je len druhom choroby, zoslabnutím, proti ktorému sa nájdú lieky. Ak aj Descartes nevynašiel prostriedok na predĺženie života, svojou vierou v človeka a v jeho osudy odvrátil aspoň u filozofa a mysliteľa strach pred smrťou.

Aby jeho myslenie bolo všetkým na dosah, píše Descartes francúzštinou, prístupnou aj ľuďom málo vzdelaným. Jeho reč je jadrná a jednoduchá. Chce vyjadriť jasné myšlienky čo najzreteľnejším spôsobom. Svojimi jasnými myšlienkami chce docieľiť, aby *sedliaci mohli o pravde vecí súdiť lepšie než dnes filozofi*. Svoju *Rozpravu o metóde* označuje takto: *Je to kniha, v ktorej som*

sa snažil o to, aby aj ženy mohli v nej niečomu porozumieť. Stručnosťou týchto myšlienok, ich ohnivosťou a silou presvedčivosti vytvoril niekoľko najkrajších stránok našej klasickej prózy.

Descartesov význam.

V dobe, ktorá bola ešte úplne sovretá teologickými putami, keď materialistov a ateistov spaľovali ako kacírov (Giordano Bruno a Vanini zahynuli na hranici, jeden r. 1600, druhý r. 1619), Descartes sa stal, ako to sám napísal, *maskovaným pútnikom*. Jeho *Pojednanie o svete* bolo dokončené r. 1633, keď sa dozvedel o obžalovaní Galilea Svätým Officiom. Skryje svoj rukopis, v ktorom sa nachádzajú práve napádané kacírstva. Kniha je uverejnená len o sedemnášť rokov po jeho smrti. Aby mohol prepašovať svoju fyziku a biológiu, zastreje ich svojou metafyzikou a robí všemožné ústupky teológii. Avšak teológovia XII. stor. nie sú hlupáci. Najväčší z nich, Bossuet, vyhlasuje: *Čoskoro sa svedie bitka proti náboženstvu pod menom Descartesovej filozofie*.

Kartezianizmus je ozaj nesmieriteľným nepriateľom zjavených dogiem, predpojatých tvrdení, povier.

Aká revolučná sila je v tomto odvolávaní sa na všemohúcnosť rozumu! Nič neunikne jeho skúmaniu a preosievaniu. Rúcajú sa najtvrdošijnejšie predsudky, ktorým stáročia dávaly tvárnosť pravdivosti. Na takýto rozumom pochopiteľný svet môže prísť každý z nás, pretože *zdravý rozum je vec zo všetkého na svete najlepšie rozdelená*. Všetci ľudia môžu byť vzdelaní, vyhlasuje Descartes doslovné. Helvetius ho bude v ďalšom storočí nasledovať a doplní ho.

Descartes utvrdzuje solidaritu ľudského rodu. *Každý človek je povinný robiť druhým dobro, nakoľko je schopný a nebyť užitočný nikomu znamená nemá vlastne nijakú cenu*.

Takto hlása Descartes slobodu ducha, rovnosť ľudí, solidaritu medzi všetkými, ktorá je základom bratstva. Sloboda, rovnosť, bratstvo, veď to sú tiež zásady Veľkej francúzskej revolúcie a s týmito zásadami sa prvýkrát stretávame u Descartesa.

Po francúzskej revolúcii vyrástly zo stromu kartezianizmu nové vetvy. Najprv pionieri francúzskeho socializmu: Saint—Simon, Fourier a Cabet. Potom dialektický materializmus Marxov a Engelsov

Je zaiste ďaleko od Descartesovho mechanistického materializmu k veľkým zákonitostiam historického rozvoja, ktoré odhalili tvorcovia vedeckého socializmu. Delia ich dve storočia, poznačené zázračným rozvojom ľudských poznatkov, významnými objavmi, priemyselnou a politickou revolúciou, príchodom buržoázie k moci, objavením sa a vzrastom proletariátu. No či neobnovuje Marx jednu z úloh, ktorú vytýčil René Descartes, keď píše vo svojom úvode k *Nemeckej ideológii: Praktickému materialistovi, t. j. komunistovi, ide o revolucionizovanie skutočného sveta, vykonať prakticky náš veľký vplyv na veci a zmeniť ich*.

Nebadáme ako by ozvenu Descartesa v niektorých Marxových tézach o Feuerbachovi? *Spoločenský život je v podstate praktický. Všetky mystériá, ktoré svádzajú teóriu k skepticizmu, nachádzajú svoje racionálne riešenie v ľudskej praxi a v pochopení tejto praxe*.

A opäť je to Descartesova myšlienka, ktorú Marx obnovuje, dávajúc jej presný revolučný smysel, keď píše: *Filozofi až doteraz svet iba rozličným spôsobom vysvetľovali. Teraz ide o to, zmeniť ho*.

Descartes bol prívržencom názoru, že život treba pozorovať. Základy svojej filozofie hľadal v praktických činoch, v práci. Základom historického materializmu sú tiež praktické potreby. Engels hovorí, že veľkou zásluhou Marxovou bolo osvetlenie skutočnosti, že *ľudia predovšetkým jedia, pijú, ukrývajú a odievajú sa a že najprv musia pracovať, aby potom mohli bojovať o moc, zaoberať sa politikou, náboženstvom a filozofiou.*

Takto stojí Descartes pevne pri vzniku moderného myslenia, ktoré, odstraňuje stuhnuté kategórie Aristotelove, kladie si za cieľ oslobodenie a blaho všetkých ľudí.

Fašizmus proti Descartesovi.

Toto rozvíjanie sa ľudskej osobnosti, toto odvolávanie sa na rozum, táto viera v pokrok, ktoré vyslovuje Descartes, našly za našich čias svojich najdivších odporcov vo fašizme a nacizme.

Nie je to vôbec náhodné, že hitlerovci a ich vichystickí spoluvinníci chceli navždy zničiť Descartesovho ducha a Francúzsko z čias revolúcie.

Rosenberg, teoretik nacizmu, vojnový zločinec, ktorého súdia v Norimbergu, odvážil sa hlásať po Goebelsovi koniec éry, začatej Descartesom a francúzskeou revolúciou.

Abel Bonnard, poverený z Vichy, aby sa staral o chod našich univerzít, aby odbúral laické školstvo, školstvo Republiky, tento Abel Bonnard písal: „Zpomedi všetkých idolov, ktoré musíme zrucať, najnaliehavejšie treba sa zbaviť Descartesa, ktorého nám chceli predstaviť ako rozhodného reprezentanta francúzskeho ducha: treba ho vyhodiť von oknom...”

Hitlerovské barbarstvo, ktoré chcelo uvrhnúť svet do krvavých temnôt nevedomosti a poroby, bolo premožené spojenectvom slobodných národov. A Francúzsko sa zbavilo zradcov z Vichy. Môžeme pozdraviť toto víťazstvo slobody a civilizácie ako víťazstvo Descartesovo.

Descartesova aktuálnosť.

A predsa, niektorí reakční ideológovia sa dovolávajú Descartesa, keď ho najprv zmrzáčili a okliesnili. Z veľkého filozofa materialistu robia jednoduchého logika, hlásajúceho prvenstvo myslenia. Robia z karteziánizmu systém evidentných poznatkov, vyplývajúcich zo slávneho: *myslím, teda som.*

No tieto kazy, tieto falzifikácie karteziánizmu neuberajú nič z veľkosti Descartesovej. Tento bohatier myšlienky, odsúdený Rímom r. 1663, ktorého pozostatky rozhodlo sa Národné shromáždenie preniesť do Panteónu, neprestal mať oživujúci a posilňujúci vplyv. Učí nás nádeji a dôvere, viere v ľudského ducha, láske k práci a jej všemohúcnosti. Jeho filozofia nám ukazuje na čin a hlása nám, že my sami môžeme kovať svoj osud.

Tento francúzsky rytier, ktorý vykročil takým rúznym krokom, ako ho charakterizuje Péguy, bol čarodejníkom myšlienok. Strhol za sebou najväčších duchov XVIII. stor., vyšliapl im cestu. Bol jedným z najpozoruhodnejších zjavov francúzskeho myslenia. Svet má rád Francúzsko, pretože vo Francúzsku poznáva Descartesa a tých, ktorí v jeho diele pokračovali.

Napriek búrkam a nociam, ktoré doľahly na ľudí, Descartes nás vedie svojím jarým krokom k „spievajúcim zajtrajškom”.

Reč bola prednesená na Sorbonne dňa 2. mája 1946.

Prel. Teodor Münz